

**CYKL
ESEJÓW**

**PRAWNO-
SPOŁECZNO-
HISTORYCZNYCH**

Gdy piłują chrześcian...

Katolicyzm w Republice Irlandii

Marcin Niedbała

---

*To jest uczciwa kara za to co się stało,
to znaczy musimy was opłować z pewnych przywilejów,
dlatego że jeżeli nie, to znowu podniesiecie głowę (...)*

WWW.ORDOIURIS.PL

Gdy pilują chrześcijan...

Katolicyzm w Republice Irlandii

MARCIN NIEDBAŁA

INSTYTUT NA RZECZ KULTURY PRAWNEJ ORDO IURIS

WARSZAWA 2023

Spis treści

Katolicyzm w Republice Irlandii	5
Wprowadzenie	5
Sytuacja katolików w Irlandii pod rządami protestanckiej Anglii	7
Pozycja Kościoła Katolickiego w Irlandii po odzyskaniu niepodległości	10
Koniec XX wieku – utrata autorytetu przez irlandzki Kościół Katolicki	14

Katolicyzm w Republice Irlandii¹

Wprowadzenie

Jeszcze do końca XX wieku fundamentalną rolę w społeczeństwie irlandzkim pełnił Kościół Katolicki, zaś pojęcia katolika i Irlandczyka uznawane były niemalże za synonimiczne². Wiara miała nadrzędne znaczenie w narodzie irlandzkim walczącym przez setki lat o uniezależnienie od Wielkiej Brytanii i stanowiła jeden z istotnych aspektów jego tożsamości. Kościół Katolicki nie tylko niósł ze sobą system wartości, który głęboko wrósł w społeczeństwo Irlandii, ale również był łączącym je spoiwem, które przez lata pozwalało zachować odrębność od normańskich, a następnie angielskich najeźdźców oraz osadników. W rezultacie, chcąc sobie podporządkować naród irlandzki, okupanci

atakowali także Kościół i duchowieństwo, co doprowadziło do wielowiekowych tragicznych prześladowań. Pomimo tego, Irlandczycy zostali wierni Kościołowi Katolickiemu i nie wyrzekli się swojej wiary oraz niezależności.

Źródło: K. Mitch Hodge, Unsplash.

Gdy wreszcie powstała niepodległa Republika Irlandii, znalazło to wyraz m. in. w licznych zapisach obowiązującej Konstytucji z 1937 r. wprost odwołujących się do Boga oraz chrześcijańskiego systemu wartości. Niemniej jednak, pod koniec XX i na początku XXI wieku dostrzegalne jest istotne osłabienie pozycji społecznej Kościoła Katolickiego w Irlandii. Coraz mniejsza liczba Irlandczyków deklaruje się jako katolicy³. Z jednej strony może to stanowić efekt publikacji wstrząsających

- 1 Rozważania skupiają się na zagadnieniu sytuacji Kościoła Katolickiego w Republice Irlandii zwanej także Irlandią Południową, tj. obszarze nieobejmującym sześciu hrabstw tworzących tzw. Irlandię Północną.
- 2 D. Ó. Corráin, *Catholicism in Ireland, 1880–2016: Rise, Ascendancy and Retreat*, [w:] *The Cambridge History of Ireland. Volume IV. 1880 to Present*, red. T. Bartlett, Cambridge 2018, s. 711.
- 3 Według danych irlandzkiego Głównego Urzędu Statystycznego w 2016 r. 78,3% Irlandczyków było wyznania rzymskokatolickiego, podczas gdy jeszcze w 1991 r. wyznanie takie deklarowało 91,6% badanych. Central Statistics Office, *Census of Population 2016 – Profile 8 Irish Travellers, Ethnicity and Religion*, <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cp8iter/p8itter/p8rrc/>, dostęp: 09 maja 2023.

raportów na temat seksualnego wykorzystywania małoletnich przez niektórych irlandzkich duchownych⁴. Z drugiej strony, nie można pomijać znaczenia trwającego nieprzerwanie od kilkudziesięciu lat zjawiska wypierania katolickiego systemu wartości przez alternatywną ideologię oraz styl życia promowany w mass mediach. Należy wobec tego przeanalizować fenomen Irlandii, której naród od wieków silnie utożsamiał się z chrześcijaństwem, zaś współcześnie tworzy państwo, w którym nie tylko obserwuje się stale postępujące odchodzenie społeczeństwa od instytucjonalnego Kościoła Katolickiego, ale również od, do niedawna ugruntowanego w nim, systemu wartości.

---

4 Zob. Department of Justice, *Report by Commission of Investigation into Catholic Diocese of Cloyne*, <https://assets.gov.ie/121739/6461020e-733d-480e-8753-545e81b6dd67.pdf>, dostęp: 09 maja 2023.

Sytuacja katolików w Irlandii pod rządami protestanckiej Anglii

Chryścianizacja Irlandii, która rozpoczęła się w V wieku, przebiegała w atmosferze pokoju i tolerancji, zaś jej owoce były tak ogromne, iż to w znacznej mierze dzięki irlandzkim misjonarzom chrześcijańskie nauczanie oraz kultura promieniowały na całą Europę. Nieprzypadkowo św. Bernard z Clairvaux pisał, iż „z Irlandii, jak z wylewnej rzeki tłumy świętych rozeszły się po obcych krajach”⁵. Pomimo normańskich najazdów w XII wieku, czy też uchwalenia statutow z Kilkenny w 1366 r. uznawanych za początek historii dyskryminacji Irlandczyków przez najeźdźców, pozycja Kościoła Katolickiego była względnie stabilna, a prawa katolików pozo-

stawały nienaruszane. Sytuacja uległa zmianie wraz z utworzeniem przez Henryka VIII kościoła protestanckiego w Anglii w 1534 r. i próbą zniesienia prymatu papieskiego na obu wyspach, w tym poprzez ustanowienie narodowego Kościoła Irlandii, przeprowadzenie procesu sekularyzacji klasztorów oraz wprowadzenie nowego wzoru modlitewników i nabożeństw odprawianych w języku angielskim⁶. W latach 1536-1537 król Anglii zmusił parlament irlandzki do uznania go głową Kościoła Irlandii, nastąpiło rozwiązanie zakonów, a zsekularyzowane dobra kościelne były rozdawane pomiędzy angielskich osadników⁷. Rdzenni Irlandczycy, którzy nie przyjęli nowej wiary kojarzonej przez nich z represyjną polityką władz, zostali wyparci

Portret Henryka VIII, pierwszej głowy kościoła anglikańskiego. Hans Holbein Młodszy, ok. 1497-1543 – Źródło: Wikimedia Commons.

5 J. Jarco, Wprowadzenie, [w:] *Jan Paweł II w Irlandii i Stanach Zjednoczonych. Przemówienia i homilie*, tłum. K. Doroszewski, J. Jarco, A. Polkowski, wstęp i diariusz J. Jarco, Warszawa 1981, s. 9.

6 J. Płachecki, *System polityczny Irlandii. Ewolucja i współczesne wyzwania*, Warszawa 2010, s. 32.

7 J. Jarco, dz. cyt., s. 6.

z prawie 500 tys. akrów najlepszych ziem, które przypadły kolonizatorom. Doprowadziło to do wybuchu w 1641 r. powstania, które zostało krwawo stłumione przez Olivera Cromwella⁸. Pacyfikacja odbywała się poprzez mord zarówno powstańców (w tym wziętych do niewoli jeńców), jak też rzeź ludności cywilnej i zsyłanie niedobitków do angielskich kolonii na wyspach Ameryki Środkowej⁹. Ponadto, w odwecie za powstanie, w 1652 r. uchwalono akt zasiedlenia, na mocy którego skazano na śmierć wszystkich powstańców oraz wspierających ich katolickich duchownych. Każdemu właścicielowi ziemskiemu posiadającemu ponad 50 akrów gruntu, który nie był w stanie udowodnić, że w ciągu minionych lat zachowywał się lojalnie wobec Anglii, konfiskowano (w zależności od udziału w powstaniu) od jednej piątej do dwóch trzecich posiadłości, a nadto podlegał on przymusowemu przesiedleniu pod rygorem kary śmierci. Przed powstaniem rdzenni, katolicy Irlandczycy i Staroanglicy posiadali dwie trzecie ogółu ziem uprawnych całej Irlandii, zaś w wyniku konfiskat w ich posiadaniu pozostało zaledwie 31% gruntów, podczas gdy pozostałe należały do angielskich i szkockich protestantów¹⁰.

Nie dziwi wobec tego fakt, iż uciskani katolicy w wojnie toczzonej na terytorium Irlandii w latach 1689-1691 pomiędzy katolickim królem Anglii i Irlandii Jakubem II, a Wilhelmem III Orańskim, poparli tego pierwszego. Zwycięstwo Wilhelma III Orańskiego zapewniło mu władzę nad całą Irlandią, a tym samym dominację mniejszości protestanckiej nad katolicką większością¹¹. Pomimo tego, zwycięski władca zaproponował łaskawe warunki kapitulacji oferując w zawartym w 1691 r. w Limerick traktacie amnestię wszystkim irlandzkim sojusznikom Jakuba II, o ile tylko złożą przysięgę wierności nowemu królowi, a w razie odmowy mogli oni udać się do Francji. Król gwarantował również tolerancję katolikom¹².

Traktat z Limerick nie został jednak zatwierdzony przez parlament w Dublinie. Przeciwnie, represje wobec katolików nasiliły się¹³. Wiek XVIII jest uznawany za jeden z najtragiczniejszych okresów w historii Irlandii. Wynika to z wprowadzenia przez, obawiającą się katolickiej większości, mniejszość protestancką ustaw karnych – *Penal Laws*. Na ich mocy wszyscy katolicy biskupi byli wyjęci spod prawa, wierni nie mieli prawa zasiadać w parlamencie, zajmować wyższych stanowisk w administracji i sądach, księża byli zmuszeni dawać kaucję jako poręczanie, że nigdy nie opuszczą granic hrabstwa i tylko w nim będą odprawiać nabożeństwa, na wieżach kościelnych zabronione było umieszczanie krzyży, zakazane było używanie dzwonów, ubiorów kapłańskich, odprawiania nabożeństw na zewnątrz kościołów. Karą za naruszenie tych zakazów była deportacja, zaś księdzu, który porzucił katolicyzm, przysługiwała wysoka nagroda¹⁴. Ponadto, ustawy karne były wymierzone przede wszystkim w katolickich ziemian. I tak, nie mieli oni prawa dziedziczyć po protestancie, ani otrzymać od niego posagu, nie mogli zapisać

8 B. Ó hEithir, *Historia Irlandii*, przeł. M. Raczkiewicz-Śledzińska, Warszawa 2001, s. 26-27.

9 S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Wrocław 2003, s. 191-192.

10 Tamże, s. 193-194.

11 J. Jarco, dz. cyt., s. 6-7.

12 S. Grzybowski, dz. cyt., s. 201.

13 B. Ó hEithir, dz. cyt., s. 29.

14 J. Jarco, dz. cyt., s. 10-11.

swoich posiadłości tylko jednemu dziecku, lecz wszystkim po równo, chyba że dziecko przeszło na protestantyzm, w którym to wypadku dziedziczyło całość spadku (co miało doprowadzić do rozdrobnienia gospodarstw rolnych katolików). Dalej, katolicy nie mogli posiadać konia o wartości 5 funtów, ani nosić broni, zatrudniać więcej niż dwóch czeladników, a specjalne przysięgi zamykały społeczności katolickiej drogę do większości zawodów, urzędów i funkcji publicznych. Prawa karne szczególnie silnie ukierunkowane były także na ograniczanie roli Kościoła Katolickiego w życiu publicznym zakazując m. in. istnienia katolickich szkół i seminariów, kształcenia księży za granicą, zaś pobyt biskupów i zakonników katolickich w Irlandii był zakazany pod groźbą kary śmierci.

Wyругowanie katolicyzmu ze społeczeństwa irlandzkiego okazało się jednak zadaniem niemożliwym do zrealizowania. Przeciwnie, stał się on wyznaniem dominującym u biedniejszej, uciskanej części Irlandczyków, głównie wśród chłopstwa, przy czym, co należy podkreślić, ich przynależność do tego stanu stanowiła niekiedy wynik wielu lat wymierzonych w nich, jako katolików, ustaw karnych powodujących postępujące ubożenie¹⁵. Akty te doprowadziły do głodu i masowej emigracji irlandzkich katolików, głównie do Anglii, Walii, Szkocji oraz Ameryki Północnej i Południowej¹⁶.

Koniec wieku XVII i wiek XVIII przyniosły pożądane zmiany na rzecz złagodzenia praw wymierzonych w społeczność katolicką. Wynikało to po części z prądów intelektualnych Oświecenia, wybuchu wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych, a także rewolucji francuskiej. Czynniki te doprowadziły do przyjęcia przez parlament brytyjski szeregu tzw. aktów ulżenia katolikom (*Catholic Relief Acts*), które przyznały im prawo do posiadania dóbr ziemskich i rozporządzania nimi, wykonywania zawodu nauczyciela, zawodu prawnika, publicznego sprawowania kultu i na terenie Irlandii – głosowania w wyborach do tamtejszego parlamentu oraz piastowania niektórych urzędów¹⁷. Na gruncie politycznym nastąpił jednak znaczny regres po tym, jak dwa powstania – w 1798 r. oraz w 1803 r. – zostały krwawo stłumione, a irlandzki parlament rozwiązany¹⁸. Tym samym, Irlandia miała prawo wybierać swoich reprezentantów do parlamentu Zjednoczonego Królestwa w liczbie 100 członków Izby Gmin, a także do Izby Lordów 4 biskupów i 28 lordów wybieranych przez parów irlandzkich¹⁹. W rzeczywistości społeczeństwo irlandzkie było reprezentowane w brytyjskim parlamencie wyłącznie przez przedstawicieli pochodzących z mniejszości protestanckiej, co stanowiło wynik obowiązkowego składania przysięgi supremacji. Sytuacja uległa zmianie dopiero w 1829 r. wraz z wyborem do parlamentu Daniela O'Connella, który jako katolik nie mógł złożyć przysięgi królowi będącemu głową Kościoła anglikańskiego. Naciski ze strony irlandzkiej społeczności doprowadziły do zmiany prawa i umożliwienia Irlandczykom wyznania katolickiego dostęp do parlamentu²⁰.

15 S. Grzybowski, dz. cyt., s. 203.

16 S. Howell, *From Oppression to Nationalism: The Irish Penal Laws of 1695*, „HOHONU”, nr 14 (2016), s. 22.

17 J. Płachecki, dz. cyt., s. 22-23.

18 B. Ó hEithir, dz. cyt., s. 32.

19 S. Grzybowski, dz. cyt., s. 228.

20 Tamże, s. 235-236.

Pozycja Kościoła Katolickiego w Irlandii po odzyskaniu niepodległości

Od połowy XVIII wieku rośnie znaczenie irlandzkiego Kościoła Katolickiego. W okresie, gdy prymasem Irlandii był kard. Paul Cullen (1852-1878), Kościół tamtejszy został silnie podporządkowany Stolicy Apostolskiej (Cullen był zwolennikiem ultramontyzmu), której kontroli podlegała w szczególności edukacja, prowadzenie domów pomocy społecznej, jak też ogólnie pojęta działalność kleru, w tym w formie misjonarstwa. W efekcie działań Cullena Irlandia do połowy XX wieku mogła się szczycić najwyższym na świecie odsetkiem praktykujących katolików i stale rosnącą liczbą powołań²¹. Dodatkowo, po uzyskaniu przez Irlandię niepodległości²² Irlandczycy wyznania rzymskokatolickiego mogli się cieszyć niespotykaną w przeszłości wolnością. Znaczenie wiary katolickiej dla narodu irlandzkiego jest dostrzegalne nie tylko przez pryzmat jego historii, ale również obowiązującej ustawy zasadniczej.

Kardynał Paul Cullen, arcybiskup Dublina - źródło: Wikimedia Commons.

Konstytucja Irlandii została uchwalona 1 lipca 1937 r. i, co istotne, stanowiła w odczuciu większej części społeczeństwa irlandzkiego oświecone połączenie wartości liberalnych demokracji parlamentarnej i nauk moralnych Kościoła. Warto przy tym wspomnieć o obowiązującym do 1973 r. brzmieniu jej art. 44, który przyznawał specjalną pozycję Kościołowi rzymskokatolickiemu jako reprezentującemu religię znacznej większości obywateli. Zapis ten został wprawdzie usunięty, lecz liczne pozostałe postanowienia Konstytucji Irlandii w dalszym ciągu bądź wprost odnoszą się do wyznania rzymskokatolickiego,

21 D. Ó. Corráin, dz. cyt., s. 711-712.

22 Choć tylko częściowej – za wyjątkiem sześciu hrabstw tworzących Irlandię Północną. Twór ten trafnie określa S. Grzybowski mianem pseudo-państewka (zob. S. Grzybowski, dz. cyt., s. 294).

bądź interpretowane są w katolickim duchu²³. Odniesienie takie można znaleźć już w preambule ustawy zasadniczej rozpoczynającej się od słów: „W imię Trójcy Przenajświętszej, od Której pochodzi wszelka władza, i do Której muszą być skierowane – jako cel ostateczny – wszelkie ludzkie uczynki i działania państwowe(...)”²⁴. Poza cytowaną inwokacją warto wskazać, iż w preambule wymienione zostały takie wartości, jak dobro wspólne, sprawiedliwość, miłosierdzie, godność i wolność jednostki, które również są zgodne z nauką Kościoła²⁵. Ponadto, Konstytucja Irlandii odnosi się bezpośrednio do religii także w jej art. 6 ust. 1, wskazującym, że wszelka władza państwowa, ustawodawcza, wykonawcza i sędziowska, pochodzi, w imię Boga, od Narodu, art. 12 ust. 8 określającym treść przysięgi składanej przez obejmującego urząd Prezydenta („(...) w obliczu Boga Wszechmogącego ja, ..., przysięgam (...)\”), czy też art. 44 dotyczącym relacji pomiędzy państwem, a Kościołem.

Niemniej jednak, wymaga podkreślenia, iż od ostatnich 20 lat można zaobserwować stopniowe odchodzenie od pierwotnych wartości objawiające się w kolejnych zmianach przepisów Konstytucji Irlandii świadczących o jej liberalizacji²⁶. Kościół Katolicki, mimo iż w dalszym ciągu pełni istotną rolę w społeczeństwie irlandzkim, od połowy XX wieku traci na znaczeniu, a oparte na jego nauczaniu wartości są stopniowo wypierane. Powodów leżących u podstaw procesu można się doszukiwać w przemianach społecznych i ferowaniu nowych, modernistycznych poglądów przez media, głównie telewizję, propagowaniu liberalnego indywidualizmu, materializmu i konsumpcjonizmu, a także w transformacji z kultury, w której istotną wartością było samowyrzeczenie, na kulturę braku umiaru²⁷. Zjawisko utraty znaczenia przez Kościół Katolicki rozpoczęło się w latach 60-tych XX wieku, a za jego początek przyjmuje się niekiedy datę powstania telewizji publicznej w 1961 r. Uchodzi ona za główne narzędzie modernizacji, która osłabiła pozycję Kościoła²⁸. Niemniej jednak dopiero w latach 80-tych XX wieku pojawiły się pierwsze sygnały świadczące o rozdzwieku pomiędzy katolickim nauczaniem, a poglądami znacznej części irlandzkiego społeczeństwa i polityką władz publicznych²⁹. Warto zwrócić uwagę na dwa referenda, tj. referendum z 1983 r. dotyczące zagadnienia ochrony życia na prenatalnym etapie rozwoju oraz referendum z 1986 r. odnoszące się do zniesienia zakazu rozwodów.

U podstaw pierwszego ze wskazanych referendów leżał narastający problem dostępności aborcji w wielu zachodnich społeczeństwach, coraz częstsze wyjeżdżanie irlandzkich kobiet za granicę, głównie do Anglii, w celu dokonania aborcji, a także rosnące naciski ze strony pro-

23 J. O’Beirne Ranelagh, *Historia Irlandii*, przeł. K. Bażyńska-Chojnacka, P. Chojnacki, Warszawa–Gdańsk 2003, s. 218-219.

24 Tłumaczenie za: Konstytucja Irlandii, przeł. S. Grabowska, Warszawa 2006, s. 33.

25 A. Kucharski, *Historia Irlandii w źródłach 1155-1998*, Brzeźnia Łąka 2013, s. 69.

26 Np. do uchwalenia XV Poprawki Konstytucji Irlandii z dnia 17 czerwca 1996 r. w art. 41 ustanowiony był zakaz uchwalenia prawa umożliwiającego udzielenie pozwolenia na rozwiązanie związku małżeńskiego, XXXVI Poprawka do Konstytucji Irlandii z dnia 18 września 2018 r. dodała ust. 3 do art. 40, umożliwiający ustanowienie w drodze ustawy przepisów regulujących przerywanie ciąży, do uchwalenia XXXVII Poprawki do Konstytucji Irlandii z 27 listopada 2018 r. w art. 40 ust. 6 pkt 1 ppkt i zakazane było publikowania treści bluźnierczych, wywrotowych albo nieprzyzwoitych, przy czym w wyniku zmiany usunięto sformułowanie „bluźnierczych”.

27 D. Ó. Corráin, dz. cyt., s. 722-723.

28 Jesuit Centre for Faith & Justice, *The Catholic Church, the State and Society in Independent Ireland, 1922-2022*, https://www.jcfj.ie/article/the-catholic-church-the-state-and-society-in-independent-ireland-1922-2022/#_ftn29, dostęp: 11 maja 2023.

29 G. O’Hanlon, *The Catholic Church in Ireland today*, „Studies: An Irish Quarterly Review”, nr 106 (2017), s. 10-11.

aborcyjnych organizacji. W rezultacie w 1981 r. powstała organizacja świeckich katolików, której celem było uchwalenie poprawki do Konstytucji Irlandii gwarantującej ochronę nienarodzonego życia (*Pro-Life Amendment Campaign* – PLAC). Zakładała ona dodanie w art. 40 ust. 3 Konstytucji Irlandii pkt 3 o treści: Państwo uznaje prawo do życia nienarodzonych dzieci i, uwzględniając równe prawo matki do życia, gwarantuje w swoich ustawach poszanowanie oraz, na ile to możliwe, przez swoje ustawy obronę i dochodzenie tego prawa³⁰. W kampanii społecznej na rzecz przyjęcia poprawki ogromne znaczenie miało wspieranie PLAC przez wielu wiernych Kościoła Katolickiego, którzy partycypowali w marketingu wyborczym agitując w rodzinach wśród znajomych, sąsiadów, itp. W efekcie w referendum, w którym wzięło udział 55% uprawnionych dwie trzecie opowiedziały się za uchwaleniem poprawki. Niemniej jednak, zwycięstwo jest oceniane jako tylko pozornie satysfakcjonujące, gdyż w rzeczywistości spośród ogółu katolickiego elektoratu jedynie 37,5% zagłosowało za zmianą przepisów³¹. Tym samym, z jednej strony pomimo uchwalenia poprawki wprowadzającej do Konstytucji Irlandii przepis zgodny z nauką Kościoła Katolickiego, widoczna była jego słabnąca pozycja w irlandzkim społeczeństwie. Z drugiej strony – o czym będzie jeszcze mowa –, organizacje proaborcyjne prowadziły nieprzerwaną kampanię na rzecz zmiany prawa aborcyjnego i uchylenia art. 40 ust. 3 pkt 3 Konstytucji Irlandii³², co nastąpiło ostatecznie wraz z uchwaleniem XXXVI Poprawki do Konstytucji Irlandii z 18 września 2018 r.³³.

Drugie z referendum, które odbyło się w 1986 r., dotyczyło decyzji w przedmiocie usunięcia z irlandzkiej ustawy zasadniczej przepisu zakazującego rozwiązywania małżeństw przez rozwód. Można je jednocześnie określić jako jeden z ostatnich kazusów świadczących o dominującej pozycji Kościoła Katolickiego w Irlandii. Rządząca koalicja partii Fine Gael i Partii Pracy zamierzała przeforsować zniesienie całkowitego zakazu rozwodów i dopuścić ten sposób rozwiązania małżeństwa w konkretnych przypadkach. W odpowiedzi na to Kościół Katolicki rozpowszechnił broszury przekonujące o tragicznych reperkusjach prawnego przyzwolenia na rozwody dla trwałości rodzin i odwoływał się do powszechnie uznawanych zasad moralnych. W jednej z konferencji prasowych poprzedzających referendum rzecznik prasowy irlandzkiego Kościoła podkreślił przy tym, że Kościół nikomu nie narzuca określonego sposobu głosowania, lecz każdy powinien postępować w zgodzie z własnym sumieniem. W efekcie 63% głosujących opowiedziało się przeciwko zniesieniu zakazu rozwodów³⁴. Ponadto, w przypadku obu referendum dostrzegalny był silny podział głosujących. Mieszkańcy terenów wiejskich głosowali

30 Eighth Amendment of the Constitution Act, 1983, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1983/ca/8/schedule/enacted/en/html#sched-part2>, dostęp: 25 maja 2023; Tekst poprawki w oryginale: „The State acknowledges the right to life of the unborn and, with due regard to the equal right to life of the mother, guarantees in its laws to respect, and, as far as practicable, by its laws to defend and vindicate that right”.

31 T. Inglis, *Moral Monopoly. The Rise and Fall of the Catholic Church in Modern Ireland*, Dublin 1998, s. 83-87.

32 Irish Council for Civil Liberties, *Women's Equality and the 8th Amendment*, <https://www.iccl.ie/equality/womens-rights/womens-equality-and-the-8th-amendment/>, dostęp: 23 maja 2023.

33 Należy przy tym wskazać, iż proaborcyjne nastroje w Irlandii były na przestrzeni lat nieustannie podsycane w środkach masowego przekazu, które niejednokrotnie wykorzystywały w tym celu (budzące szczególne emocje w społeczeństwie) historie małoletnich ofiar gwałtu zmuszonych podróżować za granicę w celu dokonania aborcji. Np. w 1992 r. miała miejsce tzw. „sprawa X” dotycząca 14-letniej ofiary gwałtu, w 1997 r. media komentowały tzw. „sprawę C”, w przypadku której zgwałcona 13-letnia dziewczyna wyjechała do Anglii, aby poddać się aborcji. Zob. M. Hillard, *The abortion issue and Ireland: a timeline from 1983*, <https://www.irishtimes.com/news/health/the-abortion-issue-and-ireland-a-timeline-from-1983-1.2831517>, dostęp: 23 maja 2023.

34 T. Inglis, dz. cyt., s. 88-89.

przeciwko aborcji i przeciwko zniesieniu zakazu rozwodów, zaś mieszkańcy rozwijającego się, kosmopolitycznego Dublina przeciwnie. W ciągu kilku następnych lat autorytet Kościoła Katolickiego został diametralnie nadszarpnięty, a poglądy prezentowane w społeczeństwie uległy przeobrażeniu na korzyść tych kosmopolitycznych, co doprowadziło do całkowicie odmiennego wyniku referendum w 1995 r., w wyniku którego uchwalono XV Poprawkę do Konstytucji Irlandii legalizującą rozwody³⁵.

---

35 J. O'Beirne Ranelagh, dz. cyt., s. 235-236.

Koniec XX wieku – utrata autorytetu przez irlandzki Kościół Katolicki

Aby zrozumieć nagłą przemianę irlandzkiego społeczeństwa i wyznawanych przezeń wartości, a także utratę prestiżu przez Kościół Katolicki, należy zwrócić uwagę na relacje media – Kościół i ich ewolucję w XX i XXI wieku. Analizując wpływ środków masowego przekazu na podważenie autorytetu Kościoła, S. Donnelly i T. Inglis zwracają uwagę na cztery czynniki świadczące o tym, iż do niedawna to Kościół miał decydujący wpływ na irlandzkie mass media:

1. do lat 50-tych XX wieku można było zaobserwować starania, aby uczynić Irlandię „całkowicie katolicką”, w wyniku których jeszcze do lat 70-tych XX wieku funkcjonowała bardzo ścisła cenzura filmów i książek. W rezultacie w społeczeństwie ugruntowana została w mniejszym lub większym stopniu sformalizowana cenzura na poziomie lokalnym, która zakazywała krytycznego wypowiadania się o Kościele, trwająca do początku lat 90-tych XX wieku;
2. Kościół zdominował media i oczekiwał, iż będą one służyć jego misji;
3. wszelkie wydarzenia z życia Kościoła były regularnie i obszernie relacjonowane przez mass media;
4. pomimo faktu, iż Kościół w dalszym ciągu (mimo utraty autorytetu) jest najpotężniejszą grupą interesu w Irlandii i postrzega swoją rolę, jako moralnego kierownika irlandzkiej społeczności, jego przedstawiciele bardzo rzadko angażowali się w dyskusje i debaty w środkach masowego przekazu³⁶, a nadto odmawiali mass mediom prawa do oskarżania Kościoła³⁷.

36 W tym kontekście należy wskazać, iż Kościół był nieprzystosowany do nowych realiów zmieniającego się świata, niewystarczająco angażował się w debaty publiczne prowadzone za pośrednictwem środków masowego przekazu wycofując się niekiedy z życia społecznego i rezygnując z podejmowania dyskusji na tematy szczególnie trudne i wrażliwe w społeczeństwie. Słabość tę doskonale wykorzystali mass media przejmując rolę „sumienia społeczeństwa”. Przykład stanowi kasus „sprawy X” dotyczącej czternastoletniej dziewczyny zgwałconej rzekomo przez ojca przyjaciółki, której prawo zakazywało przerwania ciąży, wobec czego groziła ona popełnieniem samobójstwa (nazwisko małoletniej zostało utajnione stąd przyjęto określenie „sprawa X”). Na tle tej sprawy przeprowadzono w 1992 r. referendum aborcyjne, w wyniku którego m. in. dozwolony był wyjazd za granicę w celu poddania się zabiegowi przerwania ciąży. Kościół, przyjmując do wiadomości zmianę postaw w społeczeństwie, ograniczył się do krótkiego oświadczenia wyrażającego jego sprzeciw wobec aborcji (zob. J. O’Beirne Ranelagh, dz. cyt., s. 238-239 a także zawarte w niniejszym opracowaniu uwagi poniżej).

37 S. Donnelly, T. Inglis, *The Media and the Catholic Church in Ireland: Reporting Clerical Child Sex Abuse*, „Journal of Contemporary Religion”, nr 25 (2010), s. 10-11.

Szkoła przemysłowa św. Wincentego, Goldenbridge, prowadzona do 1983 r. przez Siostry Miłosierdzia. W filmie dokumentalnym „Dear Daughter” z 1996 r. oskarżono zakonnice o liczne nadużycia wobec podopiecznych. T. Inglis wskazuje, że był to symptom „sezonu na zakonnice i Kościół” (T. Inglis, dz. cyt., s. 228-229). Późniejsze śledztwo potwierdziło wprawdzie część nadużyć, lecz w filmie przemilczano m. in. fakt, że były one nierzadko wynikiem typowych trudności w funkcjonowaniu szkół przemysłowych cierpiących wskutek braków kadrowych i niedostatecznych finansów – źródło: Wikimedia Commons.

Od początku lat 90-tych XX wieku mass media w Irlandii zrywając z wieloletnią tradycją zakazującą formułowania krytyki wobec Kościoła obrały go za cel ataku, czego początek stanowiła publikacja szeregu raportów donoszących o przypadkach skandali wśród duchowieństwa (w szczególności dotyczących wykorzystywania seksualnego małoletnich). Rozpowszechniane przez środki masowego przekazu raporty, mimo iż donosiły o skandalicznych nadużyciach, w przeważającej mierze charakteryzowały się brakiem kontekstu historycznego, czy też analizy socjologiczno-

-kulturowej³⁸. Pomimo tego, stanowiły impuls do wnikliwego zbadania przez instytucje publiczne opisywanych przez mass media incydentów, w wyniku czego powołana specjalnie w tym celu komisja (*The Commission to Inquire into Child Abuse*) opublikowała w 2009 r. tzw. Raport Ryana będący pięciotomowym dokumentem świadczącym o systemowym wykorzystywaniu seksualnym i znęcaniu się nad małoletnimi przez katolickich duchownych³⁹. W tym samym roku wydany został tzw. Raport Murphy (*Commission of Investigation - report into the Catholic Archdiocese of Dublin*) odnoszący się do nadużyć seksualnych, do jakich doszło w archidiecezji dublińskiej. Wzbudził on jednak kontrowersje. Pádraig McCarthy, opierając się m.in. o dane zawarte w samym raporcie, wskazywał, jak różna jest jego prezentacja przez media (a tym samym społeczna percepcja), wobec realnej treści i wniosków, jakie można wysnuć w oparciu o dane zebrane przez Komisję⁴⁰. Nie miało to na celu deprecjacji cierpienia ofiar nadużyć, a poddanie analizie reakcji władz kościelnych na informacje o nadużyciach. To zagadnienie miało być zresztą przedmiotem dochodzenia Komisji, o czym wspomina się w samym Raporcie⁴¹. Jak zauważa McCarthy, Komisja uznała reakcję władz kościelnych za poprawną w przypadku 27 spraw, podczas gdy zasługiwała ona na krytykę w 18 sprawach⁴². Tymczasem, podkreśla McCarthy, „odbior medialny Raportu [Murphy] pomógł wykreować wrażenie, że [dokument ten] stanowi katalog totalnych porażek archidiecezji w radzeniu sobie z oskarżeniami [wobec duchownych-pedofilów]”⁴³.

38 G. O'Hanlon, dz. cyt., s. 11.

39 P. Behan, *What effect is the media having on how people view and hear about the Catholic Church in Ireland?*, https://esource.dbs.ie/bitstream/handle/10788/3897/ba_behan_p_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y, dostęp: 11 lipca 2023 r., 11 maja 2023, s. 8; Do skandalicznych doniesień odniósł się m. in. Benedykt XVI w swoim liście pasterskim do katolików Irlandii podkreślając, iż zwierzchnicy irlandzkiego Kościoła dopuścili się poważnych błędów w ocenie sytuacji i kierownictwie, a sposób, w jaki próbowano zaradzić problemowi był nieodpowiedni (zob. Benedykt XVI, *List pasterski Papieża Benedykta XVI do katolików Irlandii*, Watykan 2010, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/letters/2010/documents/hf_ben-xvi_let_20100319_church-ireland.html, dostęp: 11 maja 2023). Strategią stosowaną przez Kościół Katolicki, tak silnie poddaną krytyce przez Benedykta XVI, było wyciszanie skandali, przenoszenie duchownych do innych parafii, itp. To nieadekwatne do skali problemu postępowanie ze strony Kościoła Katolickiego zostało skwapliwie wykorzystane przez atakujące go mass media.

40 P. McCarthy, *The Murphy Report Revisited*, „Studies: An Irish Quarterly Review” nr 102/408 (2013), s. 388-395.

41 Commission of Investigation - report into the Catholic Archdiocese of Dublin, pkt 1.4: *It is important to realise that it was not the function of the Commission to establish whether or not child sexual abuse actually took place but rather to record the manner in which complaints were dealt with by Church and State authorities.*

42 P. McCarthy, dz. cyt., s. 389.

43 Tamże.

Utrata autorytetu przez Kościół Katolicki w Irlandii w ciągu ostatnich 20-30 lat jest zjawiskiem, za które odpowiedzialny jest nie tylko sam Kościół ze względu na tragiczne ujawnione w ostatnim czasie przypadki nadużyć, ale również stanowi wynik długotrwałej działalności środków masowego przekazu. Przekaz ten był współkreowany również przez lewicowe partie polityczne i stanowił pokłosie szeroko pojętych przemian kulturowych. Niekiedy ewidentny wpływ na proces laicyzacji oraz przemian na płaszczyźnie kulturowej i prawnej miały czynniki zagraniczne, w tym organizacje pozarządowe i politycznie zaangażowane korporacje. Przykładowo dyrektor Amnesty International Irlandia Colm O 'Gorman przed referendum aborcyjnym w 2018 r. stwierdził, że „[p]rzeprowadzenie tego referendum było długą i trudną walką. Wymagało 35 lat, 10 rządów i zorganizowania masowej kampanii społecznej”⁴⁴. Rzeczywiście, przypomnieć należy, że referendum w 2018 r. było już piątym głosowaniem dotyczącym art. 40 Konstytucji Irlandii. Przez wiele lat dążono zatem do powtarzania głosowania potąd, aż uzyskany wynik będzie odpowiadał postulatом lobby proaborcyjnego.

W 1992 r. przeprowadzono trzy referenda dotyczące powyższego przepisu (zaproponowano XII, XIII oraz XIV poprawkę do Konstytucji). Było to następstwo głośnej sprawy X przed Sądem Najwyższym Irlandii (*The Attorney General v. X. and Others*, No.846P z 5 marca 1992 r.). Irlandzki Sąd Najwyższy orzekł wówczas, że jeżeli ciąża zagraża życiu matki to dopuszczalne jest legalne uśmiercenie dziecka poczętego, nawet jeżeli źródłem tego zagrożenia są wyłącznie twierdzenia kobiety o myślach samobójczych. Sprawa A.G. v. X and Others dotyczyła 14-letniej dziewczynki, której ciąża była wynikiem gwałtu dokonanego przez ojca jej przyjaciółki. Z uwagi na doświadczoną traumę dziewczynka wielokrotnie deklarowała wobec swoich rodziców, że planuje popełnić samobójstwo. Ostatecznie rodzice zorganizowali wyjazd do Wielkiej Brytanii dla dokonania aborcji w tym kraju. Prokurator Generalny, poinformowany o zamiarach rodziców, powołując się na art. 40 Konstytucji Irlandii zawnioskował do sądu o wydanie zakazu, który uniemożliwiłby przeprowadzenie procedury aborcyjnego zabicia dziecka nienarodzonego w kraju albo za granicą. Sąd Najwyższy Irlandii, po rozpatrzeniu apelacji złożonej przez dziewczynkę i jej rodziców, uchylił wyrok niższej instancji, opierając swoje rozstrzygnięcie na ustaleniu, że w rozpatrywanej sprawie istniało rzeczywiste i znaczne ryzyko utraty życia matki, wynikające z poważnych myśli samobójczych, którego można byłoby uniknąć poprzez przerwanie ciąży⁴⁵.

Z trzech zaproponowanych w referendum poprawek tylko dwie (XIII i XIV poprawka do Konstytucji Irlandii) uzyskały akceptację Irlandczyków. Nieprzyjęta, XII poprawka do Konstytucji Irlandii odnosić się miała do uznania deklaracji o myślach samobójczych za wystarczającą podstawę do dokonania aborcyjnego uśmiercenia dziecka poczętego. Przeciwno temu rozwiązaniu zagłosowało 65,35% osób, które uczestniczyły w referendum⁴⁶. Większość głosujących

44 Amnesty International, *Irlandia: Referendum w sprawie aborcji to historyczna szansa do głosowania za równością, empatią i godnością* - <https://www.amnesty.org.pl/irlandia-referendum-w-sprawie-aborcji-to-historyczna-szansa-do-glosowania-za-rownoscia-empatia-i-godnoscia/>, dostęp: 10 lipca 2023 r.

45 R. Kielmans-Ratyńska, *Wpływ wyników Irlandzkiego Referendum na Polskę i Ruch Pro-Life. Analiza Ordo Iuris*, <https://ordoiuris.pl/ochrona-zycia/wplyw-wynikow-irlandzkiego-referendum-na-polske-i-ruch-pro-life-analiza-ordo-iuris>, dostęp: 10 lipca 2023 r.

46 Zob. informacje dostępne pod adresem internetowym: <https://electionsireland.org/results/referendum/summary.cfm>, dostęp: 10 lipca 2023 r.

opowiedziała się natomiast za dopuszczalnością zdobywania informacji na temat aborcji oraz przyjęcia takiego rozumienia art. 40 Konstytucji Irlandii, które nie uniemożliwia swobodnego podróżowania dla dokonania aborcji w innym państwie. Również 25 poprawka do Konstytucji Irlandii, głosowana w referendum w 2002 r., proponowała aby możliwość samobójstwa nie była wystarczającym zagrożeniem życia matki dla usprawiedliwienia aborcji⁴⁷. Przeciwko poprawce opowiedziało się 50,42% głosujących⁴⁸.

Debata nad zmianą prawa aborcyjnego i obniżeniem standardu ochrony życia w prenatalnym stadium powróciła w Irlandii w 2012 r. Było to pokłosiem śmierci Savity Halappanavar, która zmarła wskutek sepsy powstałej w związku z martwym urodzeniem dziecka. Jakkolwiek personelowi medycznemu udowodniono w procesie sądowym dopuszczenie się błędów medycznych i złej oceny sytuacji oraz nieprawidłową reakcję na objawy zakażenia krwi⁴⁹, tragiczna sytuacja stała się pretekstem dla ożywienia dyskusji nad zmianą prawa aborcyjnego. W konsekwencji w 2013 r. wprowadzono ustawę o ochronie życia podczas ciąży, która dopuszczała przeprowadzenie aborcyjnego zabicia dziecka w sytuacji istnienia rzeczywistego i znacznego lub natychmiastowego ryzyka dla życia matki, nie wykluczając istnienia rzeczywistego i znacznego ryzyka utraty życia kobiety w wyniku planowanego samobójstwa⁵⁰.

Ostatnie referendum aborcyjne miało miejsce w 2018 r. i zakończyło się ono radykalnym ograniczeniem ochrony prawnej życia ludzkiego w prenatalnej fazie rozwoju. Przyjęto mianowicie XXXVI poprawkę do Konstytucji Irlandii, która uchyliła VIII poprawkę, będącą konstytucyjną gwarancją prawnej ochrony życia dziecka poczętego. Derogację VIII poprawki poparło 66,4% głosujących, co było konsekwencją m.in. zmasowanej kampanii medialnej i stosowania odpowiednich zabiegów socjotechnicznych. W dłuższej perspektywie dochodziło również do głębokich zmian kulturowych społeczeństwa Irlandzkiego. Kampania bezpośrednio poprzedzająca referendum w 2018 r. ogniskowała zainteresowanie lobby proaborcyjnego i lewicowych ruchów społeczno-politycznych z całego świata. W kampanię na rzecz aborcji włączył się m.in. kontrowersyjny finansista George Soros, który za pośrednictwem Open Society Foundation donował organizacje proaborcyjne, w tym Amnesty International. Jak podawały media, Komisja ds. Publicznych Irlandii (*Standards in Public Office Commission* - SIPO) nakazała Amnesty International zwrot ok. 160 tys. dolarów, które organizacja ta otrzymała od fundacji Georga Sorosa na proaborcyjną kampanię w tym kraju. Według orzeczenia komisji pieniądze zostały przekazane z pogwałceniem prawa⁵¹. Darowizna na kampanię „My Body, My Rights” została przekazana już w 2015 r.⁵², co znakomicie obrazuje skalę przygotowań socjotechnicznych do referendum aborcyjnego.

47 R. Kielmans-Ratyńska, dz. cyt.

48 Zob. informacje dostępne pod adresem internetowym: <https://electionsireland.org/results/referendum/summary.cfm>, dostęp: 10 lipca 2023 r.

49 P. Wilk, *Savita Halappanavar, ikona walki o prawo do aborcji w Irlandii*, „Polityka”, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1750902,1,savita-halappanavar-ikona-walki-o-prawo-do-aborcji-w-irlandii.read>, dostęp: 10 lipca 2023 r.

50 R. Kielmans-Ratyńska, dz. cyt.

51 Zob. *Irlandia: George Soros finansuje proaborcyjną kampanię, nielegalnie*, Onet – <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/irlandia-george-soros-finansuje-proaborcyjna-kampanie-nielegalnie/bww4n5n> dostęp: 10 lipca 2023 r.

52 Zob. *Amnesty International challenges SIPO order to return donation*, RTE – <https://www.rte.ie/news/2018/0212/940173-amnesty-sipo/>, dostęp: 10 lipca 2023 r.

Aktywność irlandzkich mass mediów w ostatnich latach nie ograniczała się jedynie do dziennikarstwa śledczego i ujawniania przypadków przestępstw, w tym wśród duchowieństwa, lecz przeciwnie, dodatkowo często sprowadza się do ukazywania Kościoła Katolickiego jako naczelnego wroga publicznego⁵³. Winę za ten stan rzeczy ponosi po części także sam Kościół, nie tylko ze względu na wieloletnie ukrywane nadużycia, ale również w wyniku braku partycypacji w debacie publicznej, niechęci do podejmowania trudnych tematów i obrony podstawowych chrześcijańskich wartości⁵⁴. Ten to brak zdecydowanych działań ze strony Kościoła jest wykorzystywany przez mass media, które przejęły jego rolę „sumienia” irlandzkiego społeczeństwa⁵⁵. Należy przy tym zauważyć, iż irlandzki Kościół Katolicki powoli przechodzi transformację dostosowując się do wymogów współczesnego społeczeństwa medialnego, tj. częściej bierze udział w debacie publicznej i podejmuje starania zmierzające do odbudowy jego autorytetu⁵⁶. Pozostaje natomiast pytaniem otwartym, czy zadanie to jest w pełni możliwe do zrealizowania przy, mającym kilkudziesięcioletnią historię, permanentnym ataku ze strony środków masowego przekazu. Należy postawić tezę, iż przywrócenie dawnego autorytetu Kościoła Katolickiego będzie wymagało nie tylko transformacji samego Kościoła, polegającej na jego większym udziale w debacie publicznej i odważnej obronie znajdujących swoje oparcie w chrześcijańskiej nauce wartości, ale również radykalnej zmiany sposobu narracji i przekazu medialnego na jego temat.

Proces laicyzacji społeczeństwa irlandzkiego jest związany nie tylko z przemianami kulturowymi, jakie obserwujemy w tzw. państwach zachodnich od końca lat 60. poprzedniego stulecia. Stoją za nim również konkretne zabiegi finansowe i socjotechniczne, a także interesy polityczne i ekonomiczne. Przykładem może być tu przede wszystkim wysiłek, jaki lobby proaborcyjne włożyło dla zmiany irlandzkiego prawa aborcyjnego i ograniczenie prawnej ochrony życia ludzkiego w prenatalnej fazie rozwojowej. Wieloletnia kampania społeczno-polityczna oraz medialna, wykorzystywanie kolejnych tragedii i potężne środki świadczone przez zaangażowanych ideologicznie potentatów finansowych przyniosły oczekiwane owoce w 2018 r. – po wcześniejszych kilku nieudanych próbach zmiany prawa w Irlandii na przestrzeni ok. 30 lat. Równolegle podkopywany był autorytet Kościoła, co wiązało się przede wszystkim z ujawnianiem nadużyć seksualnych dokonywanych przez duchownych i akcentowaniem bierności władz kościelnych, nawet jeżeli w większości spraw reakcja przełożonych była prawidłowa.

53 S. Donnelly, T. Inglis, dz. cyt., s. 24.

54 Zob. P. Mazurkiewicz, *Czy grozi nam scenariusz irlandzki*, „Pastores” nr 2 (2020), https://www.researchgate.net/publication/342734988_Czy_grozi_nam_scenariusz_irlandzki, dostęp: 11 maja 2023, s. 53-64.

55 S. Donnelly, T. Inglis, dz. cyt., s. 24.

56 Zob. Diocese of Limerick, *“Moving Forward Together in Hope”. Limerick Diocesan Pastoral Plan 2016-2026*, <http://www.synod2016.com/sy/assets/File/2016/LimerickDiocesePastoralPlan2016.pdf>, dostęp: 11 maja 2023.

WSPARCIE DARCYŃCÓW

Instytut Ordo Iuris jest fundacją i zakres naszej aktywności jest ściśle uzależniony od funduszy, które pozyskamy na działalność statutową. Ceniąc sobie niezależność, nie korzystamy ze środków publicznych i grantów, których pozyskanie mogłoby ją ograniczać. Naszą działalność prowadzimy tylko dzięki hojności naszych Darczyńców, zwłaszcza tych, którzy wspierają nas regularnie co miesiąc w ramach Kręgu Przyjaciół (więcej na: www.przyjaciele.ordoiuris.pl)

RAZEM MOŻEMY REALNIE WPŁYWAĆ NA RZECZYWISTOŚĆ!

DAROWIZNĘ MOŻNA PRZEKAZAĆ NA KONTO

32 1160 2202 0000 0002 4778 1296

Fundacja Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris
ul. Zielna 39, 00-108 Warszawa
oraz za pomocą przelewów internetowych
Tpay i PayPal (szczegóły na stronie www.ordoiuris.pl)

ordoiuris.pl

[/ordoiuris](https://www.facebook.com/ordoiuris)

[@Ordoluris](https://twitter.com/Ordoluris)

[/ordoiuris](https://www.youtube.com/ordoiuris)